

VU-MAGAZINE

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

WETENSCHAP, CULTUUR EN SAMENLEVING

OMZIEN NAAR DE JAREN ZESTIG

DE ONMACHT VAN DE VERBEELDING
HET DOEMDENKEN VAN DE
KRITISCHE THEORIE

DE SCHAATSER EN DE RAKE KLAP
DE ONZEKERE WETENSCHAP
KERKVERLATING ONDER STUDENTEN
HET VERSCHIJNSEL PIJN
KINDERARBEID IN MOORDRECHT

FEBRUARI 1987 — NO. 2 — LOSSE NUMMERS f 4,00

De ongewoon harde aanval van kardinaal Simonis plaatste de feministisch theologen in een moeilijke positie. Door mee te gaan in de golf van antistemming zou de constructieve dialoog wel eens verloren kunnen gaan.

JULES PRAST

Het dilemma van de feministische theologie

Kardinaal Simonis' uitspraken "eigenlijk te gek voor woorden"...
Foto ANP

Liefde is nu niet bepaald het woord voor de stemming waarin kardinaal dr. A.J. Simonis en de feministisch theologen met elkaar de kerstdagen van 1986 ingingen. De wijze waarop

de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder in zijn hoedanigheid van wetenschapper in het behoudend rooms-katholieke tijdschrift *Communio* de feministische theologie veroordeelde, wekte in brede kring beroering.

Als het vertolken van de stem des volks een voorname functie van de pers is, dan heeft zij zich in dit opzicht rond de kwestie-Simonis goed van haar taak gekweten. Gewillig stonden de media in de dagen rond de afgelopen kerst hun kolommen en zendtijd af aan een ieder die zijn of haar misnoegen wilde laten blijken over de opvatting van het hoofd van de Nederlandse rooms-katholieke kerkprovincie, dat God in Zijn scheppingsorde aan de man het primaat heeft toebedacht boven de vrouw.

Daarbij vielen grote woorden, die in de commentaren van de pers zelf nog eens met extra gezag werden herhaald. *De Volkskrant*, een blad dat veel voormalige katholieken onder zijn lezers telt die het kerkelijk gebeuren graag gehekelde zien, vond Simonis' uitspraken "eigenlijk te mal voor woorden."

En *Trouw* concludeerde dat de rooms-katholieke kerk zich in het kielzog van de paus en kardinaal Simonis van de westerse cultuur dreigt af te keren; een lekker reformatorisch punt, dat wel, maar natuurlijk grotelijks overdreven. Je zult de dominees echter de kost moeten geven die hun gemeente in de kerstpreek hebben laten smullen van een ouderwets staaltje antiroomse retoriek...

"Ja", verzucht drs. Denise Dijk, die zelf feministische theologie doceert aan de Vrije Universiteit, "maar het probleem is natuurlijk ook dat het masculiene overwicht duidelijk aanwijsbaar is in de structuren van de rooms-katholieke kerk. In protestantse kerken zijn de verhoudingen vaak niet veel verschillend, maar je

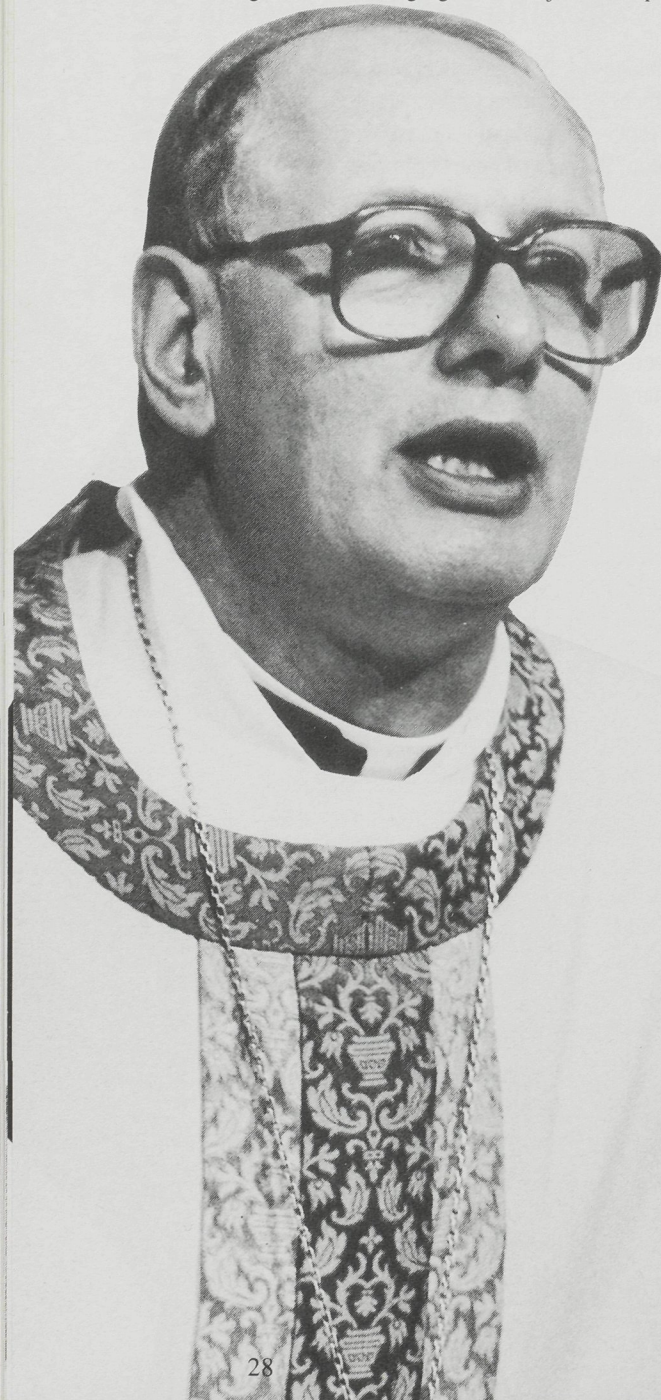
moet om te beginnen al heel lang praten om dat zichtbaar te maken."

De commotie rond het artikel van Simonis overziende kan men met recht de vraag stellen of de feministisch theologen zelf van alle bijval gediend waren. De mening van een ingezonden-brievenschrijver in *de Volkskrant* dat "god een castraat is die de ballen geeft om maffe theorieën" doet natuurlijk nauwelijks terzake, maar dat dit soort reacties bij mensen wordt losgemaakt, laat wel zien welke irrelevante motieven de discussie over de merites van de feministische theologie dreigen te vertroebelen.

Soms won bij voorbeeld de sympathie voor het feminisme het van die voor de theologie: *De Groene Amsterdammer*, zoals bekend geen uitgesproken vriend van enige autoriteit, laat staan van die van de kerk, demonstreerde de grenzen van de eigen vrijzinnigheid door Simonis een pagina lang met nul komma nul overtuigingskracht als "seksmaniak" te afficheren. Maar ook dat kan de gemeente soms binden.

Over het geheel genomen springen temidden van de lawine aan reacties op de uitlatingen van aartsbisschop Simonis twee dingen in het oog. Ten eerste dat veel mensen emotioneel reageerden tegen Simonis, waarbij vaak niet inhoudelijk op de feministische theologie werd ingegaan.

En ten tweede dat de feministisch theologen zich zelf - zeker in vergelijking met het grote publiek - in het openbaar opmerkelijk rustig hielden. Hun coryfee dr. Catharina Halkes keurde in het zondagse discussieprogramma van de NOS, *Het Capitoel*, en in een open brief in *de Volkskrant* de opvatting van Simonis weliswaar af, maar zij was zo ongeveer

Dr. Catharina Halkes: androgynous mensopvatting
Foto ANP

de enige en ging verdere conflicten zoveel mogelijk uit de weg.

Deze beide punten hangen terdege samen, omdat de feministisch theologen beseffen dat er te veel op het spel staat om de polarisatie breeduit in de maatschappelijke arena te laten op spelen. Misschien wanhopig na de zoveelste bruskering door het masculiene establishment van de kerk, proberen zij toch zoveel mogelijk te redden wat er te redden valt en de mogelijkheid van een constructieve dialoog open te houden. Die houding verdient respect, en sympathisanten van de feministische theologie doen er goed aan van binnenuit mee te denken in plaats van met oppervlakkige argumenten een vrijblijvend wij-gevoel op te wekken.

Eén van de mensen die van buiten de kring der feministisch theologen nuchter hebben gereageerd op Simonis' schotschrift, is de katholieke filosoof dr. A.G.M. van Melsen, emeritus-hoogleraar in de wijsbegeerte van de natuurwetenschappen. In de rust van zijn Nijmeegse studeerkamer neemt Van Melsen, aan wie bij het honderjarig bestaan van de Vrije Universiteit in 1980 een eredoctoraat werd verleend, de tijd voor zijn professionele oordeel omtrent het gewraakte artikel. Zijn kritiek spitst zich toe op twee punten.

Allereerst op de gedachte van Simonis dat in God het mannelijke voorrang heeft

boven het vrouwelijke: "Als je over man en vrouw spreekt, dan heb je het over mensen met al hun concreet menselijke beperkingen," legt Van Melsen uit. "God is voor mij als filosoof juist de transcendentie van dat onderscheid. Dat wil zeggen, in God worden alle verschillen op het niveau van de geschapen werkelijkheid overstegeen. Je moet het niveau van de mensen niet verwarren met dat van God. Juist als transcendentie van het aardse belichaamt God de mogelijkheid van bevrijding."

En daar komt dan nog bij dat volgens Van Melsen de biologische argumentatie

Dr. A.G.M. van Melsen: "Je moet het niveau van de mensen niet verwarren met dat van God."

van kardinaal Simonis al helemaal niet deugt. Zoals bekend leidt deze uit de actief initiërende rol van de man bij de voortplanting af dat in God het mannelijke principe het belangrijkste is. "Je kunt misschien wel stellen dat de man de zaadcel bij de eicel moet brengen, maar je vergeet dan dat er altijd twee voor nodig zijn. Bovendien blaas je de geslachtsdaad enorm op, terwijl het in feite maar gaat om een klein daadje, zeker in verhouding tot het ontzettend grote mysterie van het ontstaan van nieuw leven, dat bij de voortplanting toch veel meer tot nadenken stemt."

"Maar de katholieke kerk houdt van oudsher nu eenmaal zo lang mogelijk vast aan de letterlijke uitleg van gevestigd leergezag." Waarop Van Melsen lachend vertelt dat het woordje "waarschijnlijk" pas in de jaren zestig voor het eerst in een pauselijke encycliek opdook. "Dat zegt wat over de denktrant binnen de kerk."

Zelf is Van Melsen een man van kleine stapjes. De noodzaak van het vervangen van mannelijke formuleringen in de liturgie bestrijdt hij, maar de gelijkberechtiging van man en vrouw ziet hij als een zich in de geschiedenis steeds meer uitkristalliserende, ethische norm, waarvan de rooms-katholieke kerk ooit de geldigheid zal moeten toegeven. "Ik ken veel

Men kan met recht de vraag stellen of de feministisch theologen zelf van alle bijval gediend waren.

vrouwen die binnen de kerk werkzaam zijn," zegt van Melsen, "maar ik raad ze altijd aan hun emancipatiestrijd eerst op de samenleving te richten. Als de samenleving verandert, zal de kerk daar mettertijd ook niet meer omheen kunnen. Maar de katholieke kerk van 1987 is nog niet gereed voor de gelijkberechtiging van man en vrouw."

Kan dat dan geen reden zijn om de kerk te verlaten? Volgens Van Melsen niet: "Het is altijd gevaarlijk om maar op één punt te letten. Als je gelooft in een christelijke kerk - hoe versnipperd die in de praktijk ook mag zijn - dan telt de loyaliteit daartegenover meer dan tegenover één thema, hoe belangrijk ook. Daarom is het ook goed dat vrouwen zich op de samenleving richten, dat voorkomt onnodige frustratie. Maar soms gaan de dingen sneller dan je verwacht. Ik heb me in mijn leven nog wel eens afgevraagd hoe

Rosemary Radford
Ruether: tegen het
officiële leergezag
Foto ANP

lang het zou duren voordat de zoon van de katholieke tuinman naar de universiteit zou kunnen, en nu is de kerk haar standenbesef in dat opzicht al kwijtgeraakt."

Terug naar de feministisch theologen zelf. Als de uithaal van Simonis zoals vrij algemeen wordt aangenomen -inderdaad de voorbode is van een officieel verbod van de feministisch theologie, dan zullen zij het niet makkelijk hebben om zich tegen deze

'De katholieke kerk van 1987 is nog niet gereed voor gelijkberechtiging van man en vrouw'

restauratieve tendensen in staande te houden.

"We zijn vanaf het begin samen opgetrokken en dat zal zo tot het eind blijven," zegt de hervormde VU-theologe *Denise Dijk*. "We zijn er momenteel over aan het denken hoe wij onze collega's binnen de rooms-katholieke kerk kunnen ondersteunen nu het leven voor hen daar zo zwaar wordt gemaakt. Maar het is verschrikkelijk moeilijk om iets te bedenken."

Deelnemen aan het kort geding dat tegen Simonis werd voorbereid, kwam voor haar in het geheel niet in aanmerking. "Je moet je eens voorstellen wat dat betekent voor de positie van rooms-katholieke feministisch theologen binnen hun kerk, wanneer protestanten hun voorman voor de rechter dagen," zegt *Denise Dijk*. Juist de feministisch theologen zelf weten hoe precair identiteitsgevoelige zaken vaak zijn.

Toch maken de feministisch theologen niet de indruk het hoofd reeds te laten hangen. Aangeslagen zijn zij misschien, dat wel, en teleurgesteld over de benedenmaatse aanval van kardinaal Simonis, maar hun strijd gaat door. De weg van de geleidelijkheid die de voorkeur van Van Melsen geniet, gaat velen van hen te langzaam, maar dat is de realiteit waarmee zij hebben te leven. Wie zich door de feministische theologie voelt aangesproken, lijkt er goed aan te doen de masculiene pose van Simonis niet te evenaren door een goedkope antistemming te kweken. Zij of hij -want ook dat laatste is mogelijk -kan waarschijnlijk het beste van binnenuit, constructief meedenken en meevoelen. □

Jules Prast is free-lance journalist en studeert geschiedenis

De wortels van de feministische theologie gaan terug tot halverwege de vorige eeuw. Door mannen in theologische kwesties niet als gesprekspartners aanvaard gingen Amerikaanse vrouwen toen voor het eerst gemeenschappelijk actie voeren voor gelijkberechtiging binnen hun kerk. De beweging heeft vanaf het begin een oecumenisch karakter gedragen.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam - wederom in de Verenigde Staten - een tweede golf van de feministische theologie op. In het midden van de jaren zeventig vestigde de Nederlandse katholieke theologe *Catharina Halkes* met een artikel de aandacht op deze Amerikaanse ontwikkeling. In Nederland zou Halkes de voornaamste voorvechtster van de feministisch theologie en ook de eerste hoogleraar in dat vak worden.

Eind vorig jaar nam zij afscheid van de Nijmeegse universiteit met de alleszins lezenswaardige rede *Feminisme en spiritualiteit* (uitg. Ten Have, Baarn).

In haar boek *Met Mirjam is het begonnen* (uitg. Kok, Kampen 1980) onderscheidt Halkes drie stromingen binnen de feministische theologie. De eerste

'Feministische theologie wil vrouwen èn mannen bevrijden'

gaat uit van de blijvende geldigheid van de joods-christelijke geloofstraditie, maar wil deze van haar overwegend mannelijke stempel ontdoen en zo ook voor vrouwen duidelijker herkenbaar maken.

Halkes benadrukt dat deze bevrijding ook voor mannen de voorwaarde schept om tot religieuze heelheid te komen. Maar het is juist op het punt van deze androgyn mensopvatting dat Simonis in zijn artikel de feministische theologie veroordeelt als strijdig met de christelijke antropologie, die immers leert dat de verschillen tussen man en vrouw met de schepping gegeven zijn.

De tweede stroming oefent eveneens kritiek op traditionele geloofsvoorstellingen, maar houdt daaraan niet op voorhand vast: feministische theologie kan leiden tot het loslaten van de eigen religieuze herkomst. De derde stroming berust op een combinatie van de beide voorafgaande.

Halkes rekent zichzelf tot de eerste stroming; zij heeft zich altijd loyaal willen opstellen binnen de rooms-katholieke kerk. Hetzelfde geldt voor de internationaal erkende "stammoeder" van de feministische theologie, de Amerikaanse *Rosemary Radford Ruether*. Deze strijdbare vrouw breekt tegen het officiële leergezag in onder meer een lans voor een herwaardering van de Maria-figuur. In het weekblad *De Tijd* sprak zij zich onlangs nog uit voor "een Maria-verering die een theologie van bevrijding vormt voor iedereen die wordt geknecht door onderdrukkende structuren en rolpatronen. Ze valt af te leiden uit het Magnificat waarin Maria keist voor datgene wat in de Latijnsamerikaanse bevrijdingstheologie een 'optie voor de armen' wordt genoemd." Radford Ruether hield in 1980 de eerste serie Kuiper-lezingen aan de Vrije Universiteit, die gebundeld zijn onder de titel *De laatsten zullen de eersten zijn* (uitg. Ten Have, Baarn). □